

OTKA PD 101560 zárójelentés (2011-2014)

Deák Éva

Kutatásom során 17-18. századi erdélyi viseletszabályozásokat és viseletábrázolásokat tanulmányoztam, a társadalmi állás és foglalkozás, etnikai és regionális hovatartozás, nem, illetve alkalom szempontjából. A felsorolt különbségek a textíliák és más felhasznált anyagok minőségében, színében, a ruhadarabok típusában és szabásában, a díszítések gazdagságában mutatkoznak meg. A két forrástípus adatait egymással is összevettem.

A képi források áttekintése során vizsgáltam a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, a nagyszebeni Brukenthal Múzeum viseletképeit és a berlini Kunstbibliothek Lipperheide Gyűjteményének erdélyre vonatkozó anyagait.

A korszak sokszorosított grafikus viseletkönyveinek áttekintése után részletesen vizsgáltam az Erdélyben a 17-18. században készült egyedi, kézzel festett, kézírásos felirattal ellátott képekből álló viseletalbumokat, öltözködéstörténeti szempontból. Tanulmányoztam az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában és a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményében található viseletsorozatokat. Másolatot készíttettem Debrecenben, a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár Kézirattárában az *Imagines Personarum Transylvanicarum* címet viselő sorozatról (R. 582.). A feldolgozott források közé tartozik a grazi egyetemi könyvtár kézirattárában található kilencvenkilenc képből álló viseletkódex (MS. II. 467.), a berlini Lipperheide gyűjtemény rövidebb kézírata, a Brukenthal Nemzeti Múzeum könyvtárának három albuma, és a román akadémiai könyvtár *Trachten Cabinet von Siebenbürgen* című sorozata, mely a legtöbb viseletképet tartalmazza (DS I/39).

A ruharendeletek társadalmi hovatartozás alapján szabályozták egyének meghatározott csoportjának öltözködését erkölcsi, társadalmi vagy gazdasági érvekre hivatkozva. Kutatásom során az erdélyi városok, vármegyék és országgyűlés által kibocsátott kora újkori viseletszabályozásokat vizsgáltam. A kutatás számára jól ismert városi rendelkezések (Beszterce, Brassó, Gyulafehérvár, Kolozsvár, Nagyszeben) áttekintése után kevésbé ismert városi és falusi viseletszabályokkal (Garát, Kaca, Kőhalom, Segesvár, Szászváros) foglalkoztam. Az egy-egy városra vonatkozó, részletes rendelkezések három, négy, öt, egy esetben (Nagyszeben, 1752) kilenc osztályba sorolták a városi lakosokat, és ezek

alapján sorolták fel az engedélyezett és tiltott ruhadarabokat, kitérve azok anyagára, színére, díszítésére, időnként szabására is.

Az egyházak szerepe a viseletek szabályozásában kevésbé kutatott terület Erdély vonatkozásában. Kutatásaim erre vonatkozó adatokat is tártak fel. A protestáns egyházak elsősorban a lelkészek és családjuk megjelenésével foglalkoztak. A szász világi hatóságok és az evangélikus egyház szoros kapcsolatát mutatja a viseletek szabályozásában, hogy egyes rendelkezések szerint a büntetés felét az egyház, másik felét a város kapta (például Kőhalom, 1665.), vagy a nem engedélyezett ruhadarabok viselésére kivételesen kiadott engedélyért a helyi templom évente kapott a kedvezményezettől pénzt vagy más meghatározott adományt (például Garát, 18. század közepe). A templomban való megjelenésre időnként külön is kitértek a ruharendeletek.

A fentebb felsorolt viseletsorozatok alapján részletes adatbázist készíték. Az adatbázis tartalmazza a képfeliratok összes adatát. Ezek a gyakoriság sorrendjében felsorolva a következők: nem, társadalmi állás vagy foglalkozás, nemzetiség, regionális identitás és/vagy lakhely, életkor, alkalom, időjárás. A viseletképek alapján a legfontosabb viseleti elemek (fejviselet, felsőkabát, kabát vagy mellény, nadrágféle vagy szoknya, ing, öv, lábbeli) típusa, anyaga, színe, esetleges díszítése kerülnek rögzítésre. Az adatbázis lehetővé teszi a viselet és az öltözékdarabok részletes elemzésére. Ezen túl módot nyújt a különböző sorozatokban előforduló azonos vagy közel azonos képek közti kapcsolat megállapítására (egy alak ugyanazzal a megnevezéssel több sorozatban, ritkábban ugyanaz az alak más címmel vagy címelemekkel).

2012. április 1-6. között egyhetes Krakkói tanulmányúton vettem részt. Kutatásokat folytattam a Lengyel Tudományos Akadémia Régészeti és Néprajzi Intézete krakkói osztályának (*Krakowski Oddział Instytutu Archeologii i Etnologii PAN*) könyvtárában és adattárában, valamint a Jagelló Egyetem könyvtárában (*Biblioteka Jagiellońska*) a témában. A releváns szakirodalom egy részéről és a témámhoz kapcsolódó képanyagokról másolatokat készítettem.

2012. április 29-május 13. között kéthetes romániai tanulmányúton voltam. Az első héten Kolozsvárott a Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtárban (*Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”*) a vonatkozó szakirodalmat olvastam, illetve a könyvtárban másolatban megtalálható viseletsorozatot vizsgáltam. Átnéztem az Erdélyi Történeti Múzeum (*Muzeul National de Istorie a Transilvaniei*) kora újkori anyagát tartalmazó leltárkönyveit. A második héten Nagyszebenben másolatot készítettem a

Brukenthal Nemzeti Múzeum (*Muzeul Național Brukenthal*) könyvtárában található 17-19. századi viseletsorozatokról (Gr. 230–232; MS. 41–42.). A kutatás szempontjából átnéztem a múzeum képtárában és kéziratárában található 17-19. századi képanyagot.

A kutatási időszakban összesen két hetet töltöttem Berlinben. Tanulmányoztam a témához kapcsolódó legfrissebb viselettörténeti szakirodalmat a Lipperheide Gyűjteményben és a Berlini Állami Könyvtárban (*Staatsbibliothek zu Berlin Preussischer Kulturbesitz*). A Kunstbibliothek Lipperheide Gyűjteményében a korszak képi forrásait vizsgáltam. Fotómásolatot készítettem a témához kapcsolódó képi dokumentumokról, a kora újkori nyomtatványok illusztrációiról. A nyomtatványok közül többek közt Michael Wening 1665-ös *Mancher Figuren. Vngarn, Türcken, Hußarn, Heyducken Wallachen vnd Armänien* című könyvecskéje tartalmaz kevésbé ismert magyar vonatkozású képeket. A Lipperheide Gyűjtemény erdélyi öltözködést bemutató rövid viseletsorozata a *Siebenbürgische Trachtenbilder* címet viseli (Sign: Nr. Lipp. 891 mtl).

Figyelembe vettem a fennmaradt ruhadarabokat. Kutatásokat végeztem budapesti múzeumokban, vizsgáltam az Iparművészeti Múzeum és a Néprajzi Múzeum textil- és viseletgyűjteményeiben található 17-18. századi öltözetdarabokat.

A három év alatt konferenciákon ismertettem a kutatás eredményeit: öt magyar és hat nemzetközi konferencián vettem részt:

- “Hitelesség és forráskritika digitális dokumentumok esetében.” In: ETNO-FOTO-GRÁFIA, az MTA Néprajzi Kutatóintézete szervezésében, Miskolc, 2011. november 25.
- “Digital preservation and enhancement of folk cultural heritage: The project ETNOFOLK.” In: Websites as sources: How should humanities and social sciences approach, use and diffuse publicly available online sources? Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe (CVCE) – Jean Monnet Chair in History of European Integration and its Research Programme ‘Digital Humanities Luxembourg’ – DIHULUX (research unit Identités-Politiques-Sociétés-Espaces [IPSE]), Luxemburg, 2012. március 20-21.
- “Depicting Folk Costumes of Transylvania at the Beginning of the Nineteenth Century.” In: Visual Encounters with Alterity: Representing East-Central and South-Eastern Europeans in the Nineteenth Century and the First Half of the Twentieth Century, organized by the Institute of Ethnology, Hungarian Academy of Sciences – The Institute of Archaeology and Ethnology, Polish Academy of Sciences, Warsaw – The Institute of Ethnology, Slovakian Academy of Sciences, Bratislava – The Institute of

Ethnology, Czech Academy of Sciences, Praha, Budapest, 2012. május 24-26.

– „Buying Cloths for the Princely Court of Transylvania (1615–1627).” In: Innovation before the modern: cloth and clothing in the early modern world. Pasold Research Fund szervezésében, Stockholm, 2012. szeptember 27-29.

– „Ruhaanyagok és reprezentáció Bethlen Gábor és Brandenburgi Katalin udvarában.” In: A textilművesség évezredei a Kárpát-medencében. Az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottsága, az MTA VEAB Iparrégészeti és Archaeometriai Munkabizottsága és a Magyar Nemzeti Múzeum szervezésében, Budapest, 2012. december 4-5.

– "A vörös szín használata a viseletekben és az öltözködésben (17-20. század)." In: Középkori elemek napjaink magyar anyagi kultúrájában. A Magyar Néprajzi Társaság Anyagi Kultúra Szakosztálya szervezésében, Budapest, 2013. június 7.

– "Az öltözködés szabályozása a kora újkori erdélyi városokban (17–18. század)." In: Normák, normakövetés és normaszegés a városi életben. IV. Magyar Várostörténeti Konferencia. Budapest Főváros Levéltára és az URBS Magyar Várostörténeti Évkönyv Szerkesztősége szervezése, Budapest, 2013. november 12-13.

– “Clothing Colors in Early Modern Transylvania (17th–18th Century)” In: Tenth European Social Science History Conference. Organized by the International Institute of Social History, Bécs, 2014. április 23-26.

– “Viseletszabályozások a kora újkori Erdélyben (17–18. század).” In: Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Interdiszciplináris Konferencia. A Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport szervezésében, Szekszárd, 2014. október 2–3.

– “Semiotics of dress in early modern Transylvanian costume books.” In: New Semiotics. Between Tradition and Innovation. 12th World Congress of Semiotics. Organized by the International Association for Semiotic Studies (IASS/AIS) and the Southeast European Center for Semiotic Studies, Sofia, 2014. szeptember 16-20.

A kutatási időszak alatt öt magyar és három angol nyelvű tanulmányom jelent meg. A felsorolt tanulmányoknak egyedüli szerzője vagyok.

A használt ruha mint ajándék, árucikk, zálogtárgy és fizetőeszköz a 17. századi Magyarországon.

Használtcikk-kultúrák. Ideológiák, gyakorlatok és értelmezői közösségek. Szerk. Berta Péter, MTA BTK Néprajztudományi Intézet, Budapest, 2012, 66-81., 2012.

Ruhaanyagok az erdélyi országgyűlés árszabásaiban Bethlen Gábor uralkodása idején. Ethno-lore. A

Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének Évkönyve XXIX. Főszerk. Balogh Balázs, szerk. Báti Anikó – Sárkány Mihály, 2012.

The Colorful Court of Gabriel Bethlen and Catherine of Brandenburg. The Materiality of Color. The Production, Circulation, and Application of Dyes and Pigments, 1400-1800. Edited by Andrea Feeser, Maureen Daly Goggin and Beth Fowkes Tobin, 2012.

The Wedding Festivities of Gabriel Bethlen and Catherine of Brandenburg. Hungarian Studies, 2012. Deák Éva: ***Study, Store and Share Unpublished Primary Sources. The Example of the Parallel Archive.*** L'histoire contemporaine à l'ère numérique – Contemporary History in the Digital Age. Edited by Frédéric Clavert and Serge Noiret, Bruxelles, Bern, Berlin, Frankfurt am Main, 2013.

Öltözködés és identitás a 17-18. századi Erdélyben a viseletsorozatok tükrében. Korall Társadalomtörténeti Folyóirat, 15. évfolyam, 55. szám, 150-168., 2014.

A vörös szín használata a viseletekben és az öltözködésben. Középkori elemek a mai magyar anyagi kultúrában. Szerk. Báti Anikó – Csoma Zsigmond, Agroinform, Budapest, 235-249., 2014.

Ruhaanyagok és reprezentáció Bethlen Gábor és Brandenburgi Katalin udvarában. A textilművesség évezredei a Kárpát-medencében. Szerk. Szulovszky János, Plusz Könyvek, Budapest, 101-110., 2014.

A kutatáshoz kapcsolódóan legalább két tanulmány megjelenése várható 2015-ben:

Az öltözködés szabályozása a kora újkori erdélyi városokban (17–18. század). In: URBS Magyar Várostörténeti Évkönyv Budapest: Budapest Főváros Levéltára, 2015.

Viseletszabályozások a kora újkori Erdélyben (17–18. század). In: Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 2. 2015.